

ماجرای آزاده نسوان اسپر ایرانی در عشق آباد

(به استناد سیاق نوشته‌ای از دوره اول مجلس)

• محسن روستایی

سندپژوه و فهرست‌نویس اسناد تاریخی

تمهید

بنده دو سه سال پیش، در جریان چاپ کتاب اسناد دوره‌ی اول مجلس شورای ملی قرار گرفته بودم که می‌بایست توسط مورخ شناخته شده‌ی کشور و پژوهشگر محترم اسناد تاریخی، جناب آقای مسعود کوهستانی نژاد، انجام پذیرد و از سوی نشر کتابخانه‌ی مجلس شورای اسلامی منتشر بشود. گویا در این میان، اسناد سیاقیه‌ای هم وجود داشت که از بنده خواسته شد در خواندن این چند برگ سند سیاقی، که بسیار هم حائز اهمیت بودند، ایشان و مجموعه‌ی این طرح پژوهشی را کمک کنم. البته کپی و تصویر اسنادی که در اختیارم گذارده شد؛ خیلی کیفیت نداشت و من درصدد دریافت اسنادی با شرایط بهتری بودم.

خلاصه مشغلات کاری و انتظار دریافت اسناد واضح‌تر؛ نمی‌دانم چه شد، زمان گذشت. کتاب چاپ شد و بنده شرمند شدم که چرا این امر مهم به موقع اجرا گذارده نشد. با این وجود تصمیم گرفتم که برای جبران مافات، این اسناد را بازخوانی نمایم، تا ایشان بتوانند در چاپ‌های بعدی با خیال راحت متن بازنویسی شده‌ی اسناد سیاقیه را به کتاب اضافه نمایند. به همین منظور نمونه‌ای از این اسناد که تقریباً موضوع مستقل و جالب توجه‌ای را در برداشت؛ استنساخ نمودم و به مجله کتاب ماه سپردم تا اگر صلاح می‌دانند، مندرج نمایند. لازم به یادآوری است که این کمترین، اصلاً و ابداً راجع به کلماتی که به لحاظ نوشتاری و مفهومی نیاز به توضیح و پاورقی دارند، دخالت نکرده‌ام؛ فقط علاوه بر بازخوانی ارقام سیاقی، در بازنویسی مجدد کل سند انتخاب شده، با ایشان همفکری نموده‌ام و تغییر و اصلاح برخی کلمات درون متنی را به ایشان یادآور و پیشنهاد می‌نمایم. با این توضیح که صلاح خویش خسروان دانند.

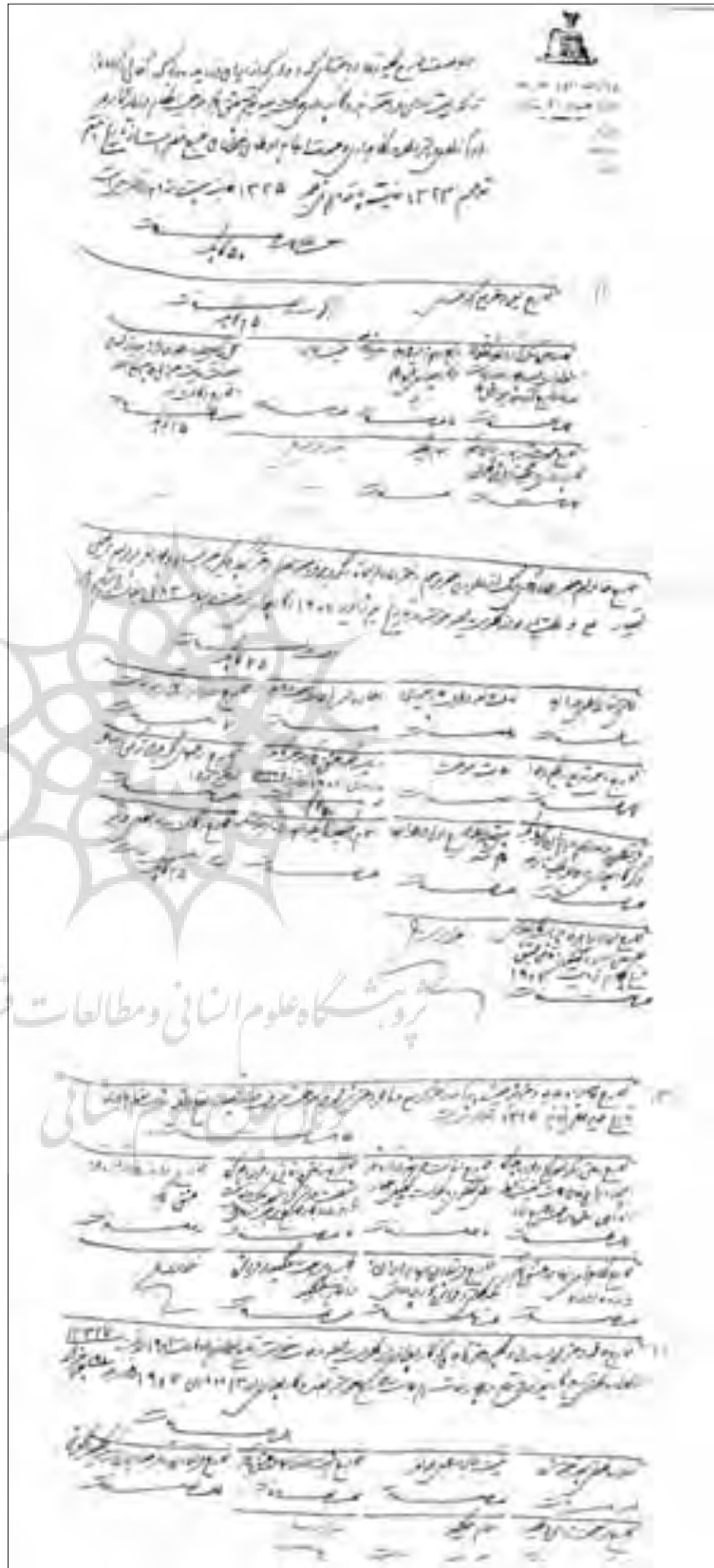
بازگشت نسوان و بانوان ایرانی به وطن

محمدعلی‌خان علاءالسلطنه وزیر امور خارجه‌ی وقت، به تاریخ ۱۳ شهریور ۱۳۲۸، طی کاغذی به وزارت مالیه، چگونگی اسیر شدن دخترهای لر و کرد ایرانی را در خاک آخال و مخارج و ایاب و ذهاب آنان را همزمان با تشکیل پارلمان دوره‌ی اول به اطلاع می‌رساند و ایفاد مخارج این زنان و دختران ایرانی را از وزارت مالیه طلب می‌کند.

متن این گزارش دیوانی در کتاب اسناد دوره‌ی اول مجلس شورای [ملی] بدین مضمون بازخوانی شده است که طرح و بیان آن می‌تواند در تفهیم و تبیین موضوع، ما را کمک کند. و پیش‌درآمدی باشد بر سند سیاقیه منظور نظر که در پنج صفحه و هفت بند و دفعه تدوین یافته است.

«[آرم شیروخوشید] وزارت امور خارجه، نمره کتاب ثبت ۱۴۸۸، تاریخ خروج ۱۳ شهریور ۱۳۲۸»

«کاغذ به وزارت مالیه: مسأله‌ی نسوان فروشی که سابقاً در حدود خراسان به واسطه‌ی فاقد [فقدان] مسکنت مردم شیوع یافته بود، سبب شد که از طرف وزارت امور خارجه، امر اکید داده شد کارپردازی عشق‌آباد، در خاک آخال از زن‌ها و دخترهای فروخته شده سراغ نموده، آن‌ها را به هر ترتیب باشد؛ از دست تراکمه مستخلص نموده و به ایران روانه نماید. مأموریت کارپردازی عشق‌آباد هم آن وقت جناب آقا میرزا اسماعیل خان دبیرالممالک بود که الحق اقدامات خود را با تهی‌دستی به درجه‌ی مطلوب رسانده و با وجود ضدیت حکومت محلیه، نهایت جد و جهد را در پیشرفت به این مقصود کرده و قریب سی نفر از زن‌ها و دخترهای گروگان] را از چنگ تراکمه که هرکدام در یک اوبه درواقع حبس شده بودند، نجات داده و چهار نفر از زن‌ها که کردستانی‌الاصل بودند به واسطه‌ی مترجم کارپردازی به تهران فرستاد و بقیه را با رنج فراوان به سرحدات روانه کرده و به توسط سرحداران و کارگذاران دولت علیه به صاحبان آن‌ها تسلیم شد. صورت مخارج آن‌ها را همان اوقات یعنی قبل از بر هم خوردن پارلمان به وزارت خارجه فرستاده بود که نسخه‌ای از آن به کمیسیون مالیه مجلس ارسال گردید و در آن جا مذاکرات زیاد به عمل آمد. اساساً پرداخت مخارج نسوان را قبول کرده بودند؛ ولی به واسطه‌ی اتفاقات [مشئومه] معوق ماند و از آن مخارج هنوز دیناری داده نشده و دبیرالممالک در عوض آن خدمت شایان، مقروض مانده و مستلزم آن است که وزارت مالیه توجه مخصوص در سرعت ایصال مصارفی که مشارالیه در جمع‌آوری زن‌ها و دخترهای کرد که درواقع ناموس ملت و دولت بودند؛ کرده است؛ مبذول فرمایند تا در آتیه باعث دلگرمی کلیه مأمورین دولت شده و در خدمات راجعه از جد و جهد لازمه فروگذاری نکنند. صورت مصارف مزبوره لفاً

ارسال خدمت گردید. قردادانی وزارت جلیله‌ی مالیه مسلم است. خسارت‌ها و مخارجی که مشارالیه در این امر به امید حسن موافقت دولت کرده است، جبران خواهد نمود».

(محمدعلی علاءالسلطنه)^۲

سند سیاقی

[آرم و نشان شیروخورشید]، وزارت امور خارجه، اداره محاسبات و کل تذکره [۱۳۲۴ق.] سواد صورت مخارج کلیه‌ی زن‌ها و دخترهای کرد و لری که از ایران دزدیده و به خاک آخال آورده [وا/حذف] به تراکه رعیت روس فروخته‌اند و کارپردازی دولت علیه مقیم عشق آباد به موجب احکام وزارت خارجه در آزادی و استرداد و نگاهداری و عودت آن‌ها به اوطان خودشان خرج نموده است. از تاریخ بیستم شهر محرم ۱۳۲۴ لغایت پانزدهم ذی حجه ۱۳۲۵ از بابت بیست‌وسه ماهه از قرار ذیل است:

۳۳۱۸ منات و ۵۰ کاپک

[۱] مخارج لیلی دختر علی اکبر بجنوردی:

۴۱۶ منات و ۲۵ کاپک

- از بابت رفتن به قزل آروار و گفتگوی با ادارات علیه و چهار روز اقامت در آن جا و مخارج آوردن لیلی به عشق آباد: ۷۸ منات. - از چهاردهم ژانویه ۱۹۰۶ تا ژوئیت ایضا که کارپردازی خرج داده: ۱۶۲ منات. - قیمت لباس: ۳۵ منات. - حق وکیل که در [در/حذف] نارودنی بود (عدلیه ترکمن‌ها) که در تحت ریاست جنرال دو پلیسکی است، با مخارج و کالت‌نامه: ۶۳ منات و ۲۵ کاپک. - مخارج عودت مشارالیها به ایران با آدم کارپردازی و جگید (فراش حکومتی): ۶۸ منات. - انعام جگید: ده منات. - ندارد. (بیاض).

۲) مخارج خانواده جعفررضا آبادی مرکب از دلبر، زن جعفر مرحوم، دختر ده ساله مسماء به گوهر که فروخته بودند، دختر کوچک دیگر خیرالنساء و چهار نفر پسر موسوم به: حسین، بختیار، علی و دولتیار که از حکومت محلیه خواسته و به تاریخ سیم ژانویه ۱۹۰۷ به کارپردازی در تحت مراسله نمره ۱۸۳ به ضمانت فرستاده‌اند:

۱۰۴۱ منات و ۷۵ کاپک

- لباس زمستانی برای همه‌ی آن‌ها: ۷۶ منات.

- لحاف و نمد و ظرف چای خوری: ۲۱ منات.

۱۲۶ منات و ۵۰ کاپک

۶) مخارج سناگل دختر حسن علی بجنوردی که شبانه از مریض خانه شهری [با] یکتای پیراهن فرار کرده و به کارپردازی پناه آورده بود. به تاریخ ۲۴ ماه ایون ۱۹۰۷ لغایت ۲۹ نیابر / (دکابر) ایضاً از بابت پنج ماه و پنج روز تا پیدا کردن مادرش که بعد تسلیم مشارالیها کرده:

۲۲۴ منات و ۵۰ کاپک

— لباس: ۱۶ منات. — رختخواب: ۱۹ منات. — مخارج معالجه دو ماهه در خانه از حکیم و دوا: ۶۰ منات. — مخارج نگاهداری مشارالیها از بابت پنج ماه و پنج روز: ۱۲۹ منات و ۵۰ کاپک.

۷) مخارج چهار نفر دختر کردستانی که در قاری قلعه پارسال فروخته شده بودند و فدوی اقدامات مجدانه در آزادی آنها نموده و به تاریخ ۱۹ دکابر ۱۹۰۷ در تحت مراسله نمرة: ۲۰۸۰ با دو نفر جگید از قاری قلعه روانه عشق آباد کرده‌اند و فدوی با مترجم کارپردازی روانه طهران نموده است:

۱۰۴۵ منات و ۵۰ کاپک

— پارچه لباس با لوازمات آن: ۲۵ منات. — اجرت دوخت: ۱۳ منات و ۴۰ کاپک. — چادر سیاه چهارطاقه: ۲۰ منات. — لحاف چهار عدد: ۲۴ منات. — گالش چهار عدد: ۱۲ منات. — شال پشمی بزرگ چهار عدد: ۱۲ منات. — کالت نامه به امضای نوتیر (نوتیر): ۳ منات و ۵۰ کاپک. — اجرت نوتیر که به خانه برده شد: ۲ منات. — پول درشکه نوتیر: ۶۰ کاپ. — از ۲۲ دکابر لغایت ۹ یانوار، نوزده روزه از بابت منزل: ۱۹ منات. — از بابت خوراک و سوخت روزی ۴ منات برای چهارنفر: ۷۶ منات. — مخارج ۱۳ ماهه که به پریستا و قاری قلعه داده شده: ۵۰۰ منات. — انعام دو نفر جگید که از قاری قلعه آنها را به عشق آباد آوردند: ۵ منات. — پول حمام دو مرتبه با یک نفر زن: ۳ منات. — پول نقد از بابت مخارج تا طهران در وجه میرزا ابراهیم خان: ۲۲۵ منات. — (ایضاً) در وجه میرزا ابراهیم خان (به/ حذف) هنگام مراجعت [حواله؟] رشت داده شده: ۱۰۰ منات.

علاوه بر اینها قریب بیست نفر زن و دختر و پسر بچه را (که/ حذف) هر کدام یکی دو روز مخارج داده و روانه وطن نموده است، ولی چون وجهش قابل نبوده لهذا در این صورت اسمی برده نمی‌شود و امیدوار است که اولیای دولت ابد مدت این خدمت فدوی را بی‌جبران نگذارند.

امرالحضرت‌الاجل‌الاکرم‌العالی مطاع مطاع^۱

پی‌نوشت

۱. این سند در کتاب: اسناد دوره اول مجلس شورای ملی، به کوشش مسعود کوهستانی نژاد، تهران، کتابخانه ... مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۸، ص ۲۴۹-۲۵۸ به چاپ رسیده و بازخوانی نیز شده است. اما چون جای ارقام سیاقی آن خالی بود و بازنویسی نشده بودند، بنده کل سند را مجدداً استنساخ نمودم تا علاوه بر خواندن ارقام سیاقیه، شاید توانسته باشم در اصلاح برخی کلمات که حال به خاطر دلایل متعدد چاپی و غیره، به غلط ثبت و ضبط شده بودند، به ایشان کمک کنم. کلاً کلماتی که با قلم مشکی و قدری واضح‌تر مشخص شده‌اند، همان اعداد سیاقی و یا لغاتی بوده‌اند که توسط این‌جانب تطبیق و تغییر داده شده‌اند.

۲. ن. ک. مسعود کوهستانی نژاد، اسناد دوره اول مجلس شورای ملی، همان، ص ۲۴۸-۲۴۹.

۳. ن. ک. م ۲ ک، ج — بودجه، پ راپرت‌های کمیسیون بودجه، برگرفته از همان منبع پیشین، ص ۲۵۴-۲۵۸.

— اجاره منزل از بابت هفت‌ماهه: ۷۰ منات. — مخارج روزانه از قرار سه منات: ۶۳۰ منات. — مخارج ناخوشی علی از حکیم و دوا: ۱۸ منات. — از بابت سوخت: ۲۰ منات. — به نایب‌الحکومه عشق آباد به موجب کاغذ ۱۷ مارس ۱۹۰۷ در تحت نمرة ۳۳۲۶: ۹ منات و ۵۰ کاپک. — مخارج زخم‌های گوهر که ترکمن زده بود از حکیم و دوا: ۳۴ منات. — فرستادن سه خانواده به ایران به توسط یک نوکر کارپردازی و دو نفر جگید تا سرحد: ۸۵ منات. — پول نقد که برای مخارج اول ورود آنها داده شد: ۱۵ منات. — انعام جگیدهایی که آنها را تا سرحد بردند: ۱۵ منات. — مخارج و کالت‌نامه به امضای نوتیر (نوتیر): ۳ منات و ۲۵ کاپک. — مخارج میرزا ابراهیم خان نایب کارپردازی برای رفتن به مرو و گفتگوی با قاضی تحقیق (در/حذف) تاریخ چهارم ژوئیت ۱۹۰۷: ۴۵ منات. — ندارد (بیاض)

۳) مخارج حاجیه ماه‌بی‌بی دختر شیرعلی شاه و آمنه دختر کربعلی (کرملی) و هاجر دختر شیرمحمد که به موجب تلغراف وزارت جلیله و ابلاغ دستخط آفتاب نقطه همایونی به تاریخ دویم جمادی‌الثانیه ۱۳۲۵ اقدام شده است:

۳۸۷ منات

— مخارج رفتن به کراسنودسکی و جزیره چله‌کن با میرزا ابراهیم خان از بابت قیمت بلیط راه‌آهن. رفتن و مراجعت و مخارج راه: ۱۸ منات. — مخارج اقامت دو هفته در تازه شهر برای گفت‌وگوی با حکومت و تحصیل اخبار: ۱۲۰ منات. — مخارج رفتن با قایق به جزیره چله‌کن، شصت و رستی کراسنودسک و اقامت سه روز در آن جا و مخارج مراجعت با زنه‌های عرب: ۱۱۲ منات. — مخارج راه زنها از تازه شهر تا عشق آباد: ۲۱ منات. — مخارج نگاهداری آنها در عشق آباد، یازده روز: ۲۲ منات. — مخارج فرستادن آنها به ایران با جگید حکومتی و فراش کارپردازی: ۳۵ منات. — مخارج مراجعت جگید و فراش و انعام جگید: ۱۹ منات. — ندارد (بیاض).

۴) مخارج فاطمه دختر محمد یساول و گلپر دختر آقاچان که کارپردازی از حکومت محلیه به دفعات خواسته و به تاریخ دوازدهم ماه مارت ۱۹۰۷ در تحت نمرة ۳۳۲۷ از اداره حکومتی به این کارپردازی فرستاده و چهار منات هم از بابت مخارج خواسته بودند و کارپردازی در ۲۳ ماه مارس ۱۹۰۷ در تحت مراسله نمرة ۹۸ پرداخته است:

۷۷ منات

— به اداره حکومتی پرداخته شده: ۴ منات. — قیمت لباس برای دو نفر: ۲۲ منات. — مخارج هشت روز آنها در عشق آباد: ۱۲ منات. — مخارج فرستادن تا سرحد ایران با یک جگید و یک فراش: ۲۴ منات. — مخارج مراجعت فراش و جگید: ۱۲ منات. — انعام جگید: ۳ منات. — ندارد (بیاض).

۵) مخارج شاه نساء دختر مرادعلی که به تاریخ ۲۷ ماه مه ۱۹۰۷ از دیوانخانه حکومتی گرفته و به کارپردازی آورده و پس از چهار ماه مکاتبه، چون در دست ترکمن، قبالة بوده و حکومت محلیه خواست مشارالیها را گرفته و به ترکمن بدهد، لهذا کارپردازی شبانه و محرمانه شاه نساء را با یک نفر فراش کارپردازی روانه سرحد نموده به خاک دولت علیه گذراند و به حکومت محلیه اظهار داشت که مشارالیها فرار کرده و معلوم نیست کجا است: